

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 93
(19624)
2022 чылдың
декабрь 7
среда

Хүннүң үнери — 08:34
Ажары — 16:32
Хүн дурту — 7:58

Садар өртээ
хостуг

12+

/ Чаа чыл бүдүүзүндө Россияның Камгалал яамызының саналы-биле Бүгү-российжи «Фронтучу открытка» деп акцияны чарлаан. Акцияга Кызылдың Л.С. Новикова аттыг 7 дугаар школазының өөреникчилери каттыжып, тускай шериг операциязының киржикчилеринге Чаа чылдың байырын чедирген открыткаларны белеткеп турар.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруу.

Тываның Баштыңы— Донбасста

ТР-нің Баштыңы В. Ховалыгның Донецк Улус Республикада ажил-агый-жы албан-херек аайы-биле чедип келгенин ДУР-нуң Чазааның даргазы В. Хоценко российжи массалыг информация чепсектеринге дамчыткан...

Волонтерлар — эрес-дидим болгаш буянның кижилер

Тыва Республиканың Аныяктар херектериниң талазы-биле агентилелдин удуртукчузу 2022 чылда Тывага волонтерлар шимчээшкининиң ажил-чорудулгазын тайылбырлаан...

\ 2-3-кү арыннарда

\ 6-гы арында

3436

хөй ажы-төлдүг, амыдыралы чегей
өг-бүлелер социал хөмүрнү алган.

Шериглерге
Чаа чылдың
белектери

Шериг албанныгларга, оларның өг-бүлелеринге дуза көргүзөр республиканың каттышкан штавы тускай шериг хөделиишкinnerиниң киржикчилеринге база оларның өг-бүлелеринге Чаа чылдың белээн чыгаш чорудар талазы-биле белеткел ажылдарын эгелээн. Белекке аш-чем аймаа болгаш эт кирер. Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда 155 дугаарлыг бажында штабтың офизинге келгеш, Чаа чылдың белээн чорудуп болур. Декабрь 18-те чүьктү чорудары планнаттынган.

Үүрмектеп аайлааш, доңурган хой ээдин Чаа чыл белээ кылдыр шериглерге чорудар саналды Республиканың каттышкан штавының кежигүннери кириген. Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы республиканың муниципалдыг тургузуларының мал ажил-агыйлары-биле кады эт хандырылгазын харыылаар. Мөчүлээн эт хей черни эжелевес кылдыр, ону чүстеринден адырып алып деп шиитпирлээн.

Республикадан дайынчыларны керээлиг, мобилизастаттынган, эки турачы деп аңгылавайн, чыгган белектерни шериг кезээнге чедирерин организаастаар деп, регион штавының удуртукчузу Айдың Чюдюкдыңнаткан. Билдингир чылдагааннарны өөренип көрбүшаан, Донбасстың девискээринге чеде бээр хуннерни санаышаан, белектерни эртежик чорудар.

Регионнуң каттышкан штавы күзөлдиг кижилерден ачы-буян дузаламчызын декабрьның 18-ке чедир хүлээп алып. Чыгдыгган идик-хепти, аш-чемни база бирги хереглелдин чүүлдерин Чаа чылга чедир чедирип, бистиң дайынчыларывыстың фронтучу сеткил-хөөнүн көдүрер.

Хой ээди – тыва кижиниң эң ынак чеми. Төрээн черинден келген “изиг хан” бистиң оолдарывыска күштү берип, дайынчы хей-аъдын көдүрер боор деп, регионнуң штавы санап турар.

/ Бистиң корр.

Тываның Баштыңы –
Донбасста

Тыва Республиканың Баштыңы Владислав Ховалыгның Донецк Улус Республикада ажил-агый-жы албан-херек аайы-биле чедип келгенин ДУР-нуң Чазаның даргазы Виталий Хоценко российжи массалыг информация чепсектеринге дамчыткан. Владислав Ховалыгны Донбасста Виталий Хоценко боду үдеп чоруп турган.

Владислав Ховалыг биле Виталий Хоценко Донецк Улус Республиканың шериг госпитальдарының бирээзинде Тывадан ажилдап чеде берген эмчилерге барып ужурашканнар. Олар дээрже Чөөн-Хемчик кожууннуң төп эмнелгезиниң анестезиолог-реаниматологу Артыш Сат биле эмчи сестразы Алдынай Монгуш, туберкулезка удур диспансерниң анестезиолог эмчизи Чимис Балдан, республиканың №1 эмнелгезиниң кол эмчизиниң ора-лакчызы, хирург Айдың Серен-оол, хирург-эндоскопист Арсений Ондар, травматолог-ортопед Эргил Чадамба.

Украинада чоруп турар тускай дайынчы операцияның үезинде ДУР-га чедип келгеш, дайынчы хөделиишкinnerге балыглаткан российжи шериглерге бедик шынарлыг эмчи дузазын чедирип, оларны эмнеп турары, сагыш човангыр болгаш эрес-дидим чоруу дээш Виталий Хоценко Тывадан эмчилерге Донбасстың чонунуң мурнундан өөрүп четтиргенин илереткен.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг

эмчилерниң ажилдап-чурттап турар байдалы-биле таныжып, тускай дайынчы операция үезинде балыглаткан шериглерге болгаш чурттакчы чонга эмчи дузазын чедирип, боттарының эмчи даңгыраан, албан-хүлээлгезин оларның бедик деңгелге күүседип турарын демдеглээн.

Владислав Ховалыг биле Виталий Хоценко Тыва Республика биле Донецк Улус Республиканың аразында социал-экономикиг, культурлуг болгаш спортчу харылзаалар хей янзы болурун демдеглеп, тускай дайынчы операция үезинде кол-ла чүүл – гуманитарлыг кады демнежилгени уламчылаары деп айытканнар.

«Бистиң республикаларның аразында Дугуржулганы ажилдап кылырын сүмөлештивис – деп, Владислав Ховалыг бодунуң блогунга бижээн. – Кады кылыр ажилдар хей. Бо хүнде чугула

дээн ажил – ачы-дуза чедирилгезин ам-даа уламчылаар бис».

Украинада тускай дайынчы операцияда киржип турар шериг албан-хүлээлгелиг чаңгыс чер чурттугларывыска болгаш оларның өг-бүлелеринге дузаның Республика штавының чыгганы идик-хеп, аш-чем дээш дайынчыларның чугула хереглелиниң өске-даа чүүлдерин чүдүрген автомашинаның Луганск Улус Республикада онча-менди чеде бергениниң дугайында медээни алганын Владислав Ховалыг бодунуң блогунда медеглээн.

Бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс дайынчы оолдарның ада-иелериниң, чоннуң чыгганы дузаны бодунуң хууда чүьк маши-назынга Луганскыга чедир сөөртүп чедиргени дээш республиканың Дээди Хуралының депутады Эрес Хууракка өөрүп четтиргенин Тываның Баштыңы илерет-

кен. Тускай дайынчы операцияда киржип турар оолдарыга ужуражып чеде берген иелерге ак орукту Владислав Ховалыг күзээн.

Донецк Улус Республиканың Чазаа-биле ажил соонда Росгвардияның Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң Донбасста шериг албан-хүлээлгезин эрттирип турар ажилдакчылары-биле ужурашканын Владислав Ховалыг бодунуң блогунда бижээн. Тускай дайынчы операция чоруп турар зонада оларның дайынчы даалгазын төлөптии-биле күүседип турарын республиканың удуртукчузу дыңнаткаш, нарын болгаш айыылдыг байдалдарга бот-боттарыга дузалажып, камнанып чоруурун чагып чугаалаанын Владислав Ховалыг блогунга дүүн, декабрь 6-да, бижээн.

/ Шаңгыр-оол МОНГУШ
белеткээн.

Дөрт арат-фермер күрүне деткимчезин алыр

Республиканың социал-экономика тускай программасы-биле республикада эът болгаш сүт болбаазырадыр ажил-агыйлар аразына мөөрейни ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызы эрттирген.

Көдээ ажил-агый яамызының медеглээни-биле алырга, мөөрейге бүгү республикадан 21 көдээ ишчилер киришкен. ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Уран-оол Ондарның удуртулгазы-биле ажилдаан комиссия дөрт тиилекчини илереткен. Кызыл кожуундан Айдыс Ондар болгаш Орлан Ондар, Тес-Хем кожуунуң «Белдир» көдээ ажил-агый кооперативи, Улуг-Хемниң Эрес Мандан-оол олар күрүнеден деткимче алыр эргени чаалап алган.

Айдыс Ондар хууда ажил-агыйын хөгжүдөр сорулга-биле чаңгыс эвес удаа чагыгны кирип турган. Бо удаада мөөрейге киришкен, күрүнеден деткимче алыр эргени алганынга аажок өөрзөн. Ооң бизнес-планында айытканы болза, деткимче акша-биле 30 баш сүткүр инек садып алгаш, сүттен кылган чөмчөр болбаазырадыр дериг-херекселдерни садып алыр. Оон аңгыда, садып алган малынга кышкы кажаа тудары база ында көрдүнгөн. Ук төлөвилелче ниитизи-биле 18,5 млн рубль көрдүнгөн болза, ооң 75 хуузу азы 13,9 млн рубльди ТР-ниң

Көдээ ажил-агый яамызы акшаландырар.

Валерьян Намчак, «Белдир» көдээ ажил-агый кооперативиниң даргазы: «Бистиң «Белдир» кооперативи ажиттыгандан бээр чээрби чыл хире болуп турар. Бодум хуумда кооперативи беш чыл бурунгаар удуртуп эгеледим. Бо хүнде кооперативте 100 ажыг бода, 3 муң ажыг шээр мал бар. Дөрт тракторлуг бис. Бар техниканың ачызында мал чөмчөр, сиген-ширбиливисти белеткеп ап турар бис. Тракторлар

кыштагларже суг болгаш одаар чүүлү база чедирер, чайлаг, кыштаг, күзег, чазаг дээш аай-дедир көжерде база ажыглаар бис. Көдээ ажил-агыйга техника черле хөлчөк ажыктыг-дыр. Малчыннар-биле катый ниитизи-биле кооперативте сес кижиге ажилдап тур бис.

Мөөрейге киришкен, дөрт тиилекчиниң аразынче киргенивис өөрүнчүг болду. Планнап алганывис езугаар эът болбаазырадыр цех ажыдыптарывыска, ам-даа алды ажилчын олуттар немежи келир ужурлуг.

Күрүнеден алыр 12 млн рубль деткимче-биле эът, балык ыштаар, консервалаар, колбаса болгаш манчы кылырынга чугула дериг-херекселдер, ол ышкаш цех ажиттынарга, кожууннарже бүдүргөн бараанны сөөртүр соодукчулуг тускай автомашина садары көрдүнгөн. Кызыл хоорайда кылып турар цехтиң тудуу доостур чеде берген».

Орлан Ондар эъткир уксаалыг инектерни болгаш техниканы, а «Оргаадай» көдээ ажил-агый кооперативиниң

даргазы Эрес Мандан-оол Таңды кожуунда тарып турар кырлыг-караны болбаазырадыр цех ажыдар төлөвилелин камгалап алганнар.

Республиканың социал-экономика тускай программасында көрдүнгөн көдээ ажил-агыйларны хөгжүдөр талазы-биле мөөрейни бо чылын дөрт дугаар эрттирип турар. Ниитизи-биле 2022 чылда көдээ ажил-агыйны хөгжүдөр талазы-биле 19 фермер күрүнеден деткимчени алган.

/ Айдыс Ондар.

Ниитизи-биле

2022 чылда

көдээ ажил-агыйны хөгжүдөр талазы-биле

19

фермер күрүнеден деткимчени алган.

ДОРТ ЭФИР СООНДА

Тожуда чаа генераторларны ажылдаткан

Республика Баштыңының даалгазы-биле саткан 500 кВт күчүлүг чаа дизельдиг генераторлар Тывага чедип кээри билек, Тожу кожуунче ол-ла дораан чоруткан. Генераторларны тургузуп, белеткээри-биле бүгү күштү ынаар октаан.

«Генераторларны кожуун төвүнге эккелген соонда, хынааш, чылыткаш, эпте-дивис. «Дизель» КХН-ниң ажилчыннары септелге бригадазы-биле кады чаа дизельдиг генераторларны ийи хонук иштинде эптеп тургускаш, хары угда ажилдай бээр кылдыр, ажыглалда үш дизельди аңаа кошкан. Амдызында шупту чүве эки» – деп, республиканың

энергетика сайыдының албан-хүлээлгезин күүседип турар Эдуард Куулар чугаалаан.

Субботаның ийиги чартында хереклекчилерни чырыкка кошкан. Тус черини-биле 16.30 шакта дизельдиг генераторнуң күчүзү 1200 кВт турган болза, кезээликтей оон-даа улгады берген. Септелге бригадазы белең байдалга ажилдаан.

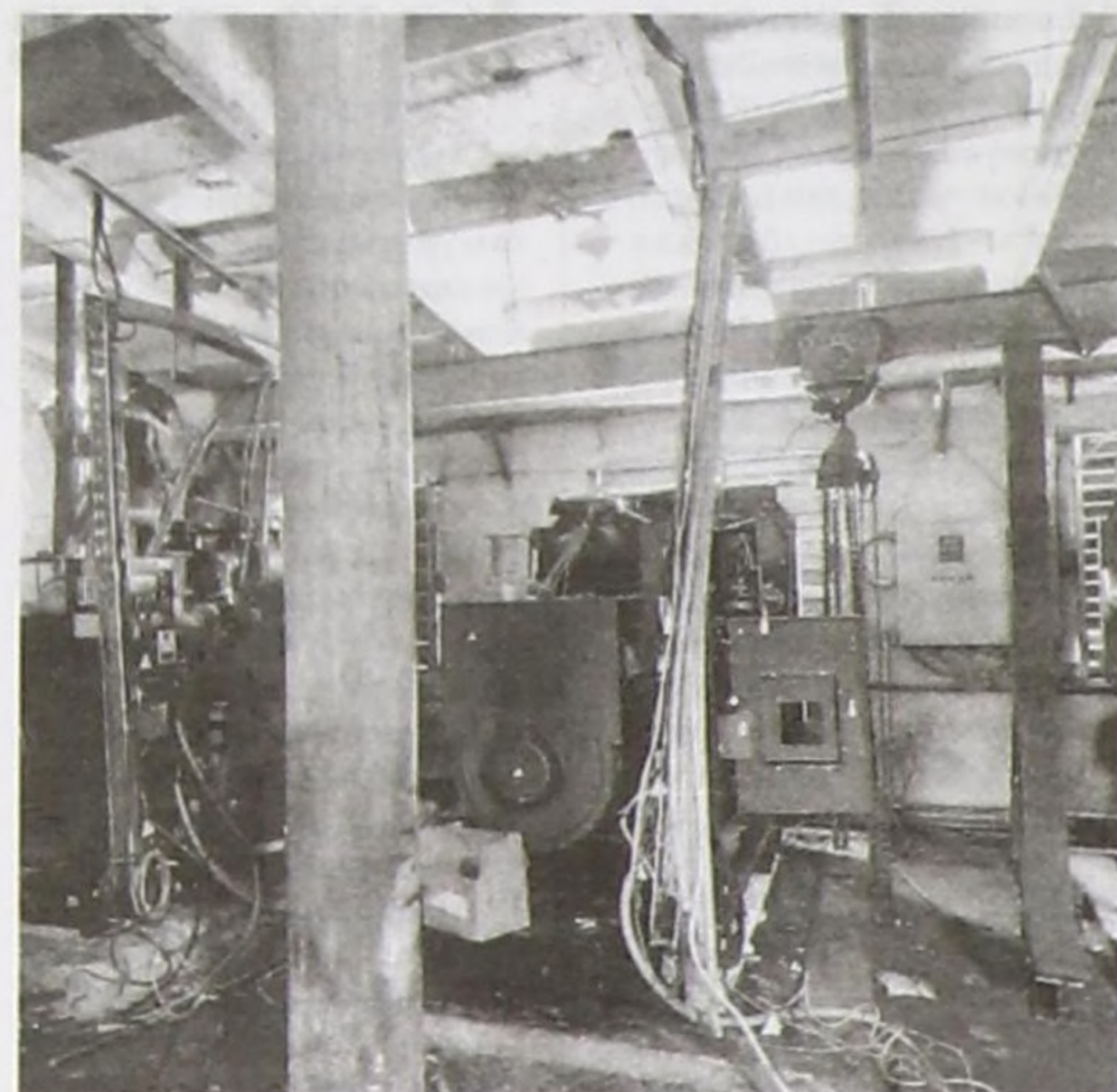
«Ийи подстанция ам-даа коштунмаан, оларны удавас кожуптар – деп, Е. Куулар тайылбырлаан. – Дизельдиг генераторлар өй-тавында ажилдап турар, чырык хандырылгазы тургустунган. Септелге бригадалары ажилды хайгаарап, хынап турар. Көжээ чүк улгады бээрге, шупту чүве билдине бээр,

ындыг-мындыг болза – шупту белең бис».

Тожу кожуунга сөөлгү ийи чылда дүн-хүн дивейн ажилдап турган ийи дизель-генератор улуг чүктен база элп-эргижирээнинден октябрь, ноябрьда сандан үнгенин сагындыраал. Ам Доора-Хем, Ий болгаш Адыр-Кежиг суурларның чырыкка хереклелин дуглаар ужурлуг беш дизельдиг генераторну ажилдаткан.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг ноябрь 26-да республиканың чурттакчылары-биле дөрт эфириниң үезинде Тожунуң чону кожууну турум чырык-биле хандырап айтырыгны шийтпирлежип бээр делегни кириген.

Республика Баштыңы

дизельдиг электрогенераторларны садып алганын, регионнуң энергетиказын сайзырадыр комплекстиг планның күүселдези-биле,

Тожу кожууну алызы барып электрификаастарына хамаарышкан тайылбырны берген.

/ Бистиң корр.

«СОЦИАЛ ХӨМҮР»
ГУБЕРНАТОР
ТӨЛЕВИЛЕЛИ100 хуу
күүсеттинген

«Социал хөмүр» губернатор төлөвилели эгезин 2020 чылда салган. Оон бээр-ле чыл санында, хөй ажы-төлдүг, амыдыралы чегей өг-бүлөлөргө кыш удур одаар хөмүрнү болгаш оттулар ыяшты дүжүрүп бээри чаңчыл апарган. Ол дээрге күрүнениң талазындан ук категорияның өг-бүлөлөрин-ге социал деткимче-дир.

ТР-нің Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы «Социал хөмүр» губернатор төлөвилелин боттандыра-биле чогуур ажылдарны чорудуп, кожуун, сумуларның чагырга черлериниң киржилгези-биле дузаламчы алыр ужурулг өг-бүлөлөрнүң даңзызын тургускан.

ТР-нің Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының парлалга албанының медеглээни-биле алырга, республиканың 113 суурундан 3624 өг-бүлө бо даңзыда кирген. Оларның 3436-зы күрүнөден дузаламчы кылдыр хөмүр-дашты алган болза, Каа-Хем кожууннун Эржей, Сизим, То-жунун Ий, Тоора-Хем, Адыр-Ке-жиг, Ырбан, Сыстыг-Хем, Ча-зылары, Тере-Хөлдүн Кунгуртут дээн ышкаш хөмүр-даш одавас суурларда 188 өг-бүлөгө одаар ыяшты чедирип, дүжүрүп берген.

Каа-Хем, Би-Хем, Тес-Хем, Улуг-Хем, Эрзин, Таңды, Өвүр, Кызыл, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Чаа-Хөл, Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик кожууннарда болгаш Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның хөй ажы-төлдүг, амыдыралы чегей өг-бүлөлери «Социал хөмүр» губернатор төлөвилелин деткимчезин алган.

Декабрь 6-ның көргүзүү-биле, республикага 3436 өг-бүлөгө ниитизи-биле 7370 тонна хөмүр-дашты дүжүргөн. Республикада «Социал хөмүр» губернатор төлөвилели 100 хуу күүсеттинген дээрзин Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы дыңнаткан.

/ Айдың ОНДАР белеткээн.

7370

тонна хөмүр-дашты

3436

өг-бүлөгө дүжүргөн.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Бирги ээлчегде – кожууннун
төп эмнелгези

Бо чылын Бай-Тайга ко-жуунга кышка белеткелге элээн хөй чаартылгалар болган деп кожуун чагырык-чызының түр үеде хүлээлгезин күүседип турар Аржан Хертек дыңнаткан:

Амгы үеде кожуун де-вискээринде 22 школа болгаш уруглар сады, 17 культура албан чери, 7 эмнелге дээш ниитизи-биле 40 албан-организацияларда одалга ажылы кышка бе-лен. Шупту албан черлери кышка беле деп паспорт документилерин алган, хөмүр-даш курлавырларда бар.

Социал объектилерниң эң-не улуг адыры – Бай-Тайга кожууннун төп эмнелгезинде бо чылын эргилээн одалга системазын долузу-биле чаартып, капитал септелгени кылып чоруткан дугайында эмнелгениң улуг эмчизиниң түр үеде хүлээлгезин

күүседип турар хирург эмчи Марианна Мөге-Хүрең чугаалаан:

– Чыл эгезинде «Көдээ черниң эмчизи» деп про-грамма-биле ажылдап чедип келген мен. Ынчан эмнелге болгаш өрээл иштиниң температуразы 8–9 градус турган. Соогунга унты идик-тиг, кышкы тоннарлыг ажылдап турдувус. Капитал септелге соонда чылыы ке-дергей 20–30 градус апарган.

Эмнелгениң одалга системазын септээри-биле федералдыг бюджеттен 13 млн 400 муң акшаны үндүргөн. Аңгы-аңгы объек-тилерни чаңгыс черде амгы үениң негелделеринге дүжүп турар 2 улуг суугу чылыг-биле хандырып турар. Ооң мурнунда эмнелгениң объект бүрүзүнде суугуларга 11 одакчы ажылдап турган болза, амгы үеде эмнелгеде 6 одакчы элчип-селчип ажыл-дап турар.

Эмнелгениң бичии уруглар салбырынга долузу-биле капитал септелгени чоруткан. Уйнуун эмчиледи келген кырган-ава Любовь Хомушку эмнелгениң чылыг, чырык, чараш апарганын үнелеп демдеглээн. Ол ышкаш кожууннун хоочун чурттакчызы, Россияның болгаш Тываның хоочун башкызы Кара-кыс Сенги-Доржу (80 харлыг) ооң мурнунда палата, эмнелге

ишти эки чылыг турбаанын, өрээлдерге кышкы идиктиг, дүктүг чеңи-чоктарлыг эмненип турганын сактып чугаалаан.

Марианна Мөге-Хүреңниң чугаалап турары-биле, кожуун эмнелгезинде кылыр ажылдар ам-даа көвей. Оон аңгыда, Бай-Тайга кожууннун төп эмнелгезинде кадрлар чедишпейн турарын эмчи дамчыткан: 43 эмчи олудунун 22-зи хостуг.

Курлавырда хөмүр-даш бар

Бай-Тайга кожууннун хөмүр-даш склады бо чылдың сентябрь 15-те ажыттыг. Склад-тың эргелекчизиниң оралакчызы Сергей Салчак бо хүнде хөмүр-даш складының ажыл-чорудулгазын таныштырган:

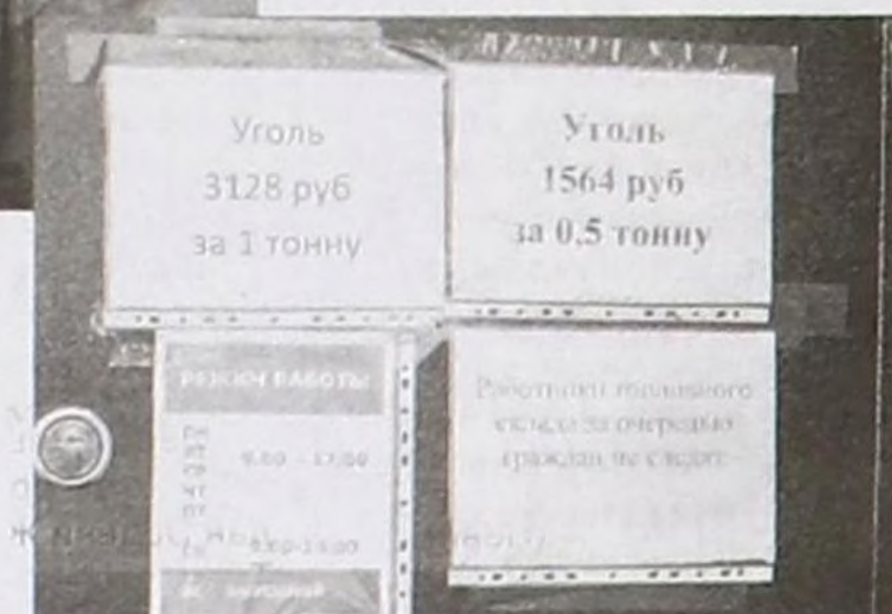
– Сентябрь айда 1500 тонна хөмүр-даш келген болза, бо хүнде 300 тонна курлавырда бар. Чурттакчы чонга хөмүрнүн өртээ 1 тоннада 3128 рубль, а чартык тоннада 1585 рубль. Кожууннун чурттакчы чону кайы хире акшалыг кээр – ол хире хөмүрнү садып турар бис. Чоннун талазындан хомудал келбейн турар. Чүк машиназы чок, хууда чолаачылар-биле кады ажылды чорудуп турар бис. Хөмүрнү Чадаананың

хөмүр уургайындан эккеп турар. Ол хөмүрнүн шынары эки деп чурттакчы чон үнелеп турар. Бир өреге, тодаргайлаарга, 3 азы 4 тонна хөмүр садар деп кандыг-даа кызыгаарлаашкын чогуң Сергей Салчак дыңнаткан.

Хөмүр-даш складының гаражын септеп, девискээрин долгандыр херимнээш, оорлардан камгалаары-

биле ооң кырында шиш баштыг демир четкилерни база быжыглаан. Оон ыңай видеокамераларны база ажылгалга кирип салган. Чаа килди база садып эккеп каан. Чоокку үеде хөмүр-даш складының ажылдакчылары чаа чүк машиназы КамаЗ-тың кээрин база четтикпейн манап турарлар.

/ Алиса ДОНГАК.
Буян ООРЖАКТЫҢ
тырттырган чуруктары.

Россияның казначействозу 30 харлаан

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ ФЕДЕРАЛДЫГ КАЗНАЧЕЙСТВО ОРГАНЫНЫҢ ТУРГУСТУНГАН ХҮНҮНДЕН БЭЭР 30 ЧЫЛ ОЈУН ДЕМДЕГЛЭЭР.

Күрүнениң саң-хөө айты-рыгларын уштап-башкараар кол ведомствонун юбилейин уткуштур «Шын» солунга Тыва Республикада Федералдыг казначейство эргелелиниң удуртукчузу, экономика эртемнериниң кандидады Солаңгы Саая интервьюну берген.

– Солаңгы Николаевна, күрүнениң саң-хөөзүн башкараар системаның кол ведомствозунуң болгаш ооң Тывада эргелелиниң төөгүзүндө кандыг болуушкуннарны онзалап демдегледип болур силер?

– Россияның Казначействозу 1992 чылда тургустунган. Ооң төөгүзү Россия Федерациязының Саң-хөө яамызының составына Федералдыг казначействону тургузарының дугайында Чарлыкка Россияның Президентизиниң ат салган үезинден эгелээн, а бистиң республикага Федералдыг казначействонуң эргелели 1994 чылдың март айда тургустунган. 1994–1995 чылдарда муниципалдыг район бүрүзүнге Эргелелдин салбырларын тургускан. Ол-ла үеде Тыва Республиканың Национал банкызының санажылга-касса төптеринге Эргелелдин болгаш ооң салбырларының орулгалар шилчидер агар саннарын ажиткан. Федералдыг бюджеттиң орулгаларын учеттаар, үндүрүлгелерни бюджеттер аразына таарыштыр хуваар талазы-биле ажилды кылып эгелээн.

Эге дээрзинде казначействонуң бүгү ажилын саазына парлаар машинкалар-биле бижиң, акша-хөреңгиниң түңүң самбыңнар-биле санап турган. Баштайгы компьютерлер чүгле 1995 чылда көстүп келген.

1996 чылда орулгаларның учеттаар болгаш ону хуваар ажил-чорудулганы автоматчыткан. Ынчан

бистиң Эргелеливис «Казна» автоматчыткан системаны ажылгалга мурнай кириген эң эки он эргелелдерниң санынче кирген.

Федералдыг бюджеттен хандыраар черлерниң медээлериниң баазанын элээн үе иштинде тургускан. РФ-тиң Саң-хөө яамызының Федералдыг казначействозунуң Кол эргелелиниң реестринге киригеш, ол албан черлериниң акшаландырышкыны оон кээр кылдыр шилчиткен.

Казначейство системаның эң-не чугула үези 2000 чылда Бюджет кодекзиниң хоойлу ёзугаар күш киргени-биле харылзаалыг. Ол бюджет системаның база бюджет ажил-чорудулгазының кол дөзүн тургускан. Касса ажилын долузу-биле Республика бюджетиниң эргелели хандыраар кылдыр шилчидип эгелээн. 2001 чылдан тура муниципалдыг тургузугларның бюджеттерин чоорту шилчидип келген.

Ооң мурнунда Федералдыг казначействоларның девискээр органнының агар саннарынга турган федералдыг бюджеттиң шупту хөреңгизин чыыр чаңгыс аай казначейлиг агар санны (ЕКС) 2004 чылда тургускан.

2011–2014 чылдарда Эргелелге амгы үениң инженерлиг инфраструктуразын, ооң иштинде ведомствого күчү-шыдалдыг транспорт четкизин тургускан.

Информас-техниктиг инфраструктураны чаартып кылган соонда, Федералдыг казначействонуң автоматчыткан системаның шилчиң аргалыг болдувус. Оон улаштыр онлайн чуруму-биле Саң-хөө документилерин чорудар системаның баазына клиентилер-биле электроннуг документилер солчулганын херек кырында ажылгап эгеледивис.

Ол-ла үеде Эргелелге дыка хей чугула болуушкуннар болгулаан: Федералдыг бюджет хандырылгалыг черлерниң чарыгдалдарын учеттаар механизми ажылгалга кириери, ГМУ сайтызынга күрүнениң (муниципалитеттин) албан черлериниң Даңызын тургузар талазы-биле күрүнениң чаа ажил-хүлээлгезин күүседире, Күрүне болгаш муниципалдыг төлевирлер дугайында күрүнениң информация системаның (ГИС ГМП) киржикчилерин бүрүткээри дээш оон-даа өске.

2016 чыл Федералдыг казначейство органнынга онзагай чыл болган. Саң-хөө бюджет адырынга хыналда чорудар талазы-биле Россияның саң-хөө хайгааралын чорудар хүлээлгелерни Россияның Президентизиниң Чарлыы ёзугаар биске дамчыдып берген.

Бистиң мурнувуска бүрүн эргелерлиг чаа ажилды шиңгээдип алырындан аңгыда, хыналданың ажил-хүлээлгелерин күүседиринге чаа аргаларны дилеп тывар деп сорулга турган.

2019 чылдан тура Федералдыг күүсекчи эрге-чагырганың беш девискээр органнының бюджет учедун чорудар болгаш бюджеттиң отчедун хевирлеп тургузар талазы-биле бүрүн эргелерни төпчүткен черге – Эргелелге чаа аайы-биле дамчыдып эгелээн. Ол дээрже Тыва Республикада күрүнениң күш-ажыл инспекциязы, Россияның кадык камгалал хайгааралының девискээр органы, Росхерег-лелхайгааралдың, Монополияга удур федералдыг албанның, Росреестриниң Тывада эргелелдери-дир.

Бөгүнгү Федералдыг казначейство системасы болза чаңгыс аай регламент-биле ажилдаар, күрүнениң акша-хөреңгизин калбаа-биле башкараарын хандыраар талазы-биле амгы үениң комплекстиг технологияларлыг инфраструктуразы кылдыр көстүп турар.

– «Казначейниң» чээлизи деп чүл ол? Бистиң республикага ооң ылап ажыктыг талазы чүдөл?

– Регионалдыг болгаш тус черниң бюджеттериниң агар саннарын долдуруп акшаландыраар сорулга-биле «Казначейниң» чээлизи бээр.

Бистиң республикавыс бедик дотациялыг регион болганда, «Казначейниң» чээлизи ажык-дузалыг. Чижээ, социал болгаш өске-даа төлевирлерни дарый акшаландыраар аргаларны берип турар. Чамдык организацияларның кассазында акшазы чок таварылгада оларны түр үеде акша-биле хандырып бээринге база дузалаар.

Чүгле 3 чыл дургузунда республика бюджетинге 5,5 млрд рубль ниити түңнүг бюджет чээлилерин, Кызыл хоорайга 72 млн рубль чээлини берген.

Кредит организациялары чылда 9 хуу ставкалыг коммерциялыг чээли берип турар. Аңаа деңнээрге, бюджет чээлизиңиң ставказы чылда 0,1 хуу. Ынчангаш казначей чээлизиңиң ачызында республиканың өре-ширези эвээш болуп турар. Казначей чээлизи коммерциялыг банкыларның хей хуулуг чээлилеринден оранчок дээр деп болур. Чүгле чылда хуулар төлээринге безин ортумаа-биле республика бюджетиниң 80 хире млн рубль хөреңгизин камнап алган бис.

– Казначействонуң төлевир системасы ийи дугаар чыл ажылдап турар болгай. Чаа системаны ажылгалга киригениниң ажыктыг кол түңнелдери кандыг ирги?

– Казначействонуң төлевир системанын ажылгалга киригени дээрже Федералдыг казначействонуң хей чылдар дургузунда кылып келген улуг ажылының түңнели-дир. Бүгү казна системанын улуг транзакциялыг системаже шилчиткен. Херек кырында 7 хонуктуң 24 шагының дургузунда оперативтиг чурум-биле ажылдап турар кылдыр чаа масштабтыг эволюцияның чадазын эрткен болуп турар.

ТҮҢНЭЛ ОРНУНГА

Казначействонуң хандырылганынче болгаш казначействонуң төлевир системанынче шилчээлиниң

кол ажыктыг түңнелдерин демдегледип көрейн.

Бир дугаары – акша-хөреңгини чаңгыс ажил хүнүнүң дургузунда дүрген шилчиң кылдыр тургусканы. Бюджет системанынче-даа дүрген шилчиң, бюджет системанынчаа хамаатыларның азы организацияларның адресинче база доп-дораан шилчип турар.

Ийи дугаары – күрүне секторунуң организацияларының аразына акша төлевирлер шилчидерде, операцияларның чарыгдалдарын болгаш хоолгалаар документилер солчулганын болур-чогууру-биле эвээжеткени.

Үш дугаары – казначействонуң төлевир системанынчаа эң-не кол ажыктыг талаларын бюджет системанынчаа билдингени. Чижээ, казначействонуң чаңгыс аай агар санының хостуг акша-хөреңгизинден орулганы немей ап болуру, ооң иштинде социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээринге ажык-дузалыгы билдингир.

Саң-хөөлүг чылдың үш кварталының түңнелдери-биле алырга, Казначействонуң чаңгыс аай агар санының арткан хөреңгизин таарыштыр башкарган түңнелинде, Тыва Республиканың немелде орулганы 2021 чылдың бүгү түңнелдерин 1,2 катап ашкан, 118,3 млн рубль апарган.

– Казначействонуң төлевир системасы ажыктыг дээрзи илдең-дир. Ынчаарга өске төлевир системалары-биле чогуу канчаар ажылдап турар ирги?

– Казначейство – шупту бюджеттерниң кассири болган төлээде, ооң кол сорулгазы болза, төлевир карталарның Национал системасы-биле (НСПК) сырый харылзаалыг ажылдаары.

2018 чылдан тура РФ-тиң шупту регионнары акша-хөреңги шилчидер сервисе Россия Федерациязының социал камгаладылга фондузунуң «Мир» деп карталарын ажылгап турар. Ол сервис акша-хөреңгини ол-ла үезинде доп-дораан шилчидери, (Уланчызы 6-гы арында)

(Төңүзү. Эгези 5-ки арында).

документ солчулгазын элээн кызырганы, транзакция чарыгдалын эвээжеткени-биле ажыктыг болуп турар.

2021 чылда бистиң республика Чонну ажылга хаара тудар адырның төлевирлерин шилчидеринге бо сервисти мурнай ажылгап эгелээн РФ-тиң субъектилериниң бирээзи болган. Бо чылын ону ажы-төлдүг өг-бүлелерниң төлевирлерин шилчидеринге ажылгап турар.

Сервисти ажылгаарының эки чедишкенин талазы дээрже хуу кижилерниң агар санынче төлевирлер шилчидерде, банк ханды-рылгаларына бюджет хөреңгизин камнап алыры.

Республика бюджетиниң ниити 4 ажыг млн рубль хөреңгизин ынчаар камнап алган бис.

– Силерниң, профессионал кижиниң көрүжү-биле алыр болза, амгы үениң казначейи деп кымыл ол?

– Россияның казначействонун хулээлгелери 30 чыл дургузунда элээн делгем апарган. Кассирден эгелээш, канзачейиниң бүгү ажыл-херээн кылыр, казначействонун чаңгыс аай агар санындан акшаландырышкынны башкарар. Баш бурунгаар хыналдадан эгелээш, саң-хөө бюджет адырынга, садыглажышкын адырынга бүрүн эргелерлиг хыналданы чорудар, электроннуг документ

солчулгазын ажылгалга кириеринден эгелээш, күрүнениң улуг информация системаларының операторларының хулээлгелерин күүседир.

– Казначействонун юбилейин таварыштыр чүнү күзээр-дир силер?

– Бистиң Эргелеливис ажылының сорулгаларын амыдыралга боттандырып, улуг чедишкенин чедип алган. Ол дээрже ажылдакчыларның бедик профессионал мергежилдиниң, аныяк салгалга өртек-үнези чок арга-дуржулгазын дамчыдып берген хоочуннарның ачы-хавыязы болур.

Декабрь 8 – Федералдыг казначейство органнарында ажылдап турар болгаш казначейство албанынга бүгү

«Амгы үениң казначейи дээрже информацияны билиг кылдыр тургузуп, хоойлу-дүрүмнүг болгаш айыылдыг чүүлдерни илередип шыдаар, информацияны сайгарар шинчээчи – аналитик-тир. Биеэги дег клиент-биле кылган операцияларны көргүзөр кассир болгаш учетчик эвес-тир ийин».

чуртталгазын тураскааткан шупту кижилерге онзагай хүн болур.

Федералдыг казначейство органының 30 чылдаан ою-биле хоочуннарга болгаш коллегаларымга байыр чедирип тур мен! Шуптуңарга

аас-кежикти болгаш ачы-буянын чаагай чолду, бодап алган күзелдериңерниң амыдыралга боттанырын, ажил-ижиңерге чедиш-кинерлиг болуруңарны күзедим!

/ Р. ДЕМЧИК белеткээн.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫ- НЫҢ ЧАРЛЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың чечен чогаалын сайзырадырынга элээн улуг үлүг-хуузу киригени дээш

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты

Вячеслав Николаевич Монгушка – «Чаа орук» солунун редакциязы автономнуг албан чериниң кол редакторунга, Культура болгаш уран чүүл адырында онза ачы-хавыязы, Тыва Республиканың чечен чогаалын сайзырадырынга элээн улуг үлүг-хуузу киригени дээш

«Тыва Республиканың улустун чогаалчызы» хүндүлүг атты

Артык Хом-Отуковна Ховалыга – «Тываның чогаалчылар эвилели» регионалдыг хөй-ниити организациязының төлээзинге тыпсыр.

Тыва Республиканың
Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай

2022 чылдың ноябрь 25

№ 385

Волонтерлар – эрес-дидим болгаш буянын кижилер

Декабрь 5-те Волонтерлар хүнүн чылдың-на демдегеп турар. Тыва Республиканың Аныяктар херектериниң талазы-биле агентилелдиң удуртукчузу 2022 чылда Тывага волонтерлар шимчээшкениниң ажыл-чорудулгазын тайылбырлаан.

«Бо чылын республикага волонтерларның киржилгези-биле 182 янзы-бүрү хемчеглерни эрттирген бис, эрткен чылга бодаарга, үш катап хөй болган. Ооң аразындан эң-не онзагай болуушкуннарны демдегеп болур, ол дээрже Россияның хостуг хүрешке чемпионды, «Кады бис» аныяктар шимчээшкениниң шупту акциялары, «Тываның командасы» шуулганы эрттиргени-дир» – деп, Эртине Куулар чугаалаан.

Тывада эки турачылар 4 бөлүккө хувааттыганы: школачылар, студентилер, ажылдап турар аныяктар база улуг назылыг «мөңгүн волонтерлар».

Россияда волонтерларны бүрүткөп турар «Добро.ру» порталдың медээзи-биле алырга, Тывада 10 муң ажыг эки турачылар албан езузу-биле бүрүткеттинген. Ынчалза-даа буянын ажыл-херектер кылып турар кижилерниң саны оон ийи катап хөй. Эң-не чалыы волонтерларның назыны 7 хардан эгелээн.

Бо чылын барык 500 кижиге «Добро.Университет» өөредиглиг курстарга өөредилгени эрткен. Эки турачылар ол платформага аңгы-аңгы онлайн-курстарны эртип турар: дилеп-тывар ажылдар, донорлаары, төөгүнүң болгаш культураның

тураскаалдарын камгалаары, социал төлевилелдер дээш өске-даа.

«Кады бис» волонтерлар шимчээшкенин хүннүң-не кижилерге дузазын көргүзүп турар, ол дээрже улуг хемчеглер эрттиреринге дузалаары, хүн бүрүнүң ажылы, чижээлээрге, мобилизастаттыг дайынчының өг-бүлезинге кышкы одаар ыяш-хөмүрүн дүжүрүп бээр азы Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочунунун бажың-балгадын аштап-арыглаар дээн ышкаш.

«Волонтерлар ажылдан кортпас, олар ак сеткили, буяны-биле дузазын көргүзүп чоруурлар» – деп, Эртине Куулар демдеглээн.

Республиканың эң-не кол эки турачызынга «Тываның буянын чүрөктери» шимчээшкенин тургузукчузу Артык Монгушту адап болур. «Буянын чүрөктер»

«Буянын кичээлди» эрттирген. Хемчег үезинде эки турачылар боттарының волонтер ажылының дугайында чугаалап бергеш, социал төлевилелдерин таныштырган.

Байырлал хүнүнде агентилелдиң удуртукчузу бодунуң блогунга волонтерларга байырын чедиргеш, олар эң-не эрес-дидим болгаш буянын кижилер-дир деп демдеглээн.

«Волонтерлар дээрже кандыг-даа дузаны ак сеткили-биле кылырынга кезээде белен чоруур кижилер-дир. Республикада болуп турар хемчеглерниң хөй кезии оларны киржилгези чокка эртпес. Олар чамдыкта айыылга таваржып-даа

кижилерге ачы-дуза көргүзөринден аңгыда, өөредиглиг акцияларны чорудуп турар. Олар Волонтерлар хүнүнүң бүдүүзүндө Кызыл хоорайның солагай талакы эринде дачаларның чурттакчыларына ээлчеглиг

болур, эң-не берге болгаш нарын ажылдарны кылып турар. Ак сеткилер болгаш эки чүүлче чүткүлүңер дээш шуптуңарга четтиргенивисти илередир-дир бис. Эки турачылар хүнү-биле!» – деп, ол бижээн.

/ А.СОЯН белеткээн.

Баштайгы симпозиум

Бо чылдың ноябрь төнчүзүндө Кыдаттың Шэньси провинциясының Хань-чжунь деп хоорайына Соңгу-Чөөн Азия чурттарының аразында улусчу медицина талазы-биле кады ажилдажылганы быжыглаар сорулгалыг бирги симпозиум болуп эрткен. Аңаа Россияны төлээлеп Хабаровск крайдан, Саха Якутиядан, Бурятиядан болгаш Тывадан эртемденнер киришкен. Симпозиум онлайн/оффлайн режимге эрткен.

Солун симпозиумга химия эртемнеринин кандидаты, ТР-ниң эмнелге, социал болгаш удуртулга айтырыгларының талазы-биле эртем-шинчилел институтунун улуг эртем ажилдачызы Кара-кыс Донгаковна Аракчаа Тываның аржааннарының, оларның эм-таң күштүг онзагайының дугайында илеткели-биле киришкен. Ол хемчег дугайында хөйге билдингир эртемденден сонургап айтырган бис.

— Кысказы-биле чугаалаарга, 1996 чылда тургустунган Соңгу-Чөөн Азия чурттарының Ассоциациязынче 6 күрүнө — Кыдат Республика, Япония, Корея Республика, Моол, Корея Улустун демократтыг Республикасы болгаш Россия Федерациязы — иитизи-биле 79 региондан кижигүннер кирип турар.

Бо Ассоциацияның кол сорулгазы — Соңгу-Чөөн Азияның чурттарының демнежип, кады ажилдажылганы чорудары, чонга ажыктыг чаа төлөвилелдерни боттандыраары-биле харылзааларны быжыглаары болуп турар. Бо Ассоциацияже Россия Федерациязындан Бурятия, Саха (Якутия), Тыва, Хакасия, Алтай республикалар, Забайкалье, Камчатск, Красноярск, Приморье, Хабаровск крайлар болгаш Амур, Иркутск, Кемерово, Магадан, Сахалинск, Томск областары кижигүн кылдыр кирип турар. Тыва Республика ынаар 2006 чылда кирген.

Симпозиум ноябрь 28-те оффлайн болгаш онлайн чурумга эрткен. Ону Соңгу-Чөөн Азия чурттарының аразында улусчу медицина талазы-биле кады ажилдажылганы быжыглаар

сорулгалыг эрттиргени дыка уткалыг деп санаар мен. Чүге дээрге Бүгү-делегейниң кадык камгалал организациязы улусчу эмнээшкнче улуг кичээнгеи салып эгелээн үеде Азия чурттарына үе-дүптен бээр ажыглап келген улусчу эмнээшкнниң ролю улуг болбас аргазы чок.

Болган хемчегниң программасы езугаар Ассоциацияның удурткучулары, төлээлери байыр чедиришкнниң сөстү алган соонда, чурт бүрүзүндө 3 илеткел кылыры көрдүнгөн турган. Россиядан Бурятия, Саха (Якутия), Тывадан эртемденнер онлайн чурумга илеткелдерни кылдывыс. Мен бодум илеткелим мурнунда Симпозиумнун бүгү киржикчилеринге байыр чедиргеш, чаңчылчаан улусчу эмнээшкнче кичээнгеи салып турары кончуг чугула дээрзин чугааладым. Ол ышкаш 30 ажыг чыл дургузунда Тываның аржааннарын шинчилеп, оларның эм шынарының дугайында онзагайын, хөй хевирлиин, ону бистиң чонувус шаг-төөгүдөн бээр сагып, ажыглап турарын демдегледим, таныштырдым. Илеткелге чуруктарны ажыглап тургаш, кандыг аржааннарга, кандыг аарыгларга удур эмнээшкннерни чорудуп турарын, кандыг түннелдерлиг болганын шуптузун эвес-даа болза, көргүзөр аргалыг

таныштырдым.

Шак мындыг хөй чурттарның эртемденнеринин киржилгези-биле болган хемчегге киржири солун болду. Чүгүле ол эртемденнер-биле удур-дедир ханы сайгарылгалыг чугаа кылыр арга тургустунмааны хомуданчыг болду, онлайн хевирге киржилгениң бир казыыр талазы ол болду — деп, билдингир эртемден Кара-кыс Донгаковна чугаалады.

Болган Симпозиум соонда Кара-кыс Донгак ТР-ниң эмнелге, социал

болгаш удуртулга айтырыгларының талазы-биле эртем-шинчилел институтунун директору Р.Ш. Монгушка "Төп болгаш Соңгу-Чөөн Азия чурттарының чаңчылчаан улусчу эмнээшкннде эм-таң күштүг бойдус курлавырларының фактору" деп аттыг Бүгү-делегей чергелиг эртем-практиктиг конференцияны чылдың эрттирери чугула дээрзин саналдап кириген.

/ Карина МОНГУШ.

Чуруктарны К.К.Д. Аракчааның архивинден алган.

Природные лечебные факторы Тувы

Народная медицина тувинского народа основана на многообразии природных лечебных факторов!

Природные ландшафты

Целебные источники

Солёно-грязевые озера

Лечебные грязи

Лекарственные растения

Продукты животного мира

Духовные традиции

Чуртталганы шаңна

Республиканың Хан кудар станциязы декабрь 5-тен 10-га чедир "Чуртталганы шаңна" деп донорлар акциязын чарлаан. Ону Бүгү-делегейниң Эки турачы чоруктуң хүнүнге уткуштур эрттирип турар.

Эскениң амы-тынын камгалаарына дуза кадып, бодунун ханын харамнан-майн дужаап турар энэрел сеткилдиг кижилер эвээш эвес. Олар аарып турар, хан хереглээн улуска дыка улуг ачы-дузаны чедирип турар.

Чарлаттыг акцияга киржири кижигүнүгүн бодунун херээ. Ындыг-даа болза, шынап-ла чугула байдалда

хан хереглээн, аарып турар кижинин амы-тынын камгалап алырынга сээң дужааган ханың канчаар-даа аажок дузалаар дээрзин бодап, кижигүнүгүн киржир болза, хөй кижинин амы-тынын камгалап ап болур ышкажыл.

Хүннүн-не эки туразы-биле хан дужааган улустун ханы чүс-чүс кижилерниң амы-тынын камгалап алырынга дузалыг болуп турар. Маңаа маадыр болуру белең — ханыңар дужаагаш, бир-ле кижинин тынын алганыңар ол!

Хан дужаар мурнунда, паспортун ап алыр. Баш бурунгаар дараазында чүүлдерге кичээнгеи салып, белеткенир:

- Даң бажында чиик чемненип алыр, аргалыг болза, чигирзиг шай ижип алыр;
- Үс холуваан далган аймаа, хлеб, мүн болгаш ногаа, чимис аймаан чиир;
- Хан дужаар мурнунда, быжырган үстүг чемнер, шоколад, тоорук болгаш финиктер, авокадо, свекла,

банан чивес;

- Хан дужаар бетинде 48 шак дургузунда арага аймаа, 72 шак дургузунда аспирин, анальгин холумактыг эмнер ишпес;
- Хан дужааган соонда, эки дыштаныр, кудумчузе үнеринче далашпас.

Хан дужаар күзелдиг чонну дараазында адреске манап турар:

Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузунда 1 дугаар бажың.

Ажылдаар шактары:

Пн-чт: 8.00 — 12.00 ш. 14.00 — 16.00 ш.

Пт: 8.00 — 11.00 ш.

Сб: 8.00 — 12.00 ш. 14.00 — 16.00 ш.

/ ТР-ниң Кадык камгалал яамызының медээзи-биле С. МОНГУШ белеткээн.

Шылгалдаларга өскерлишишкиннер дугайында

Күрүнениң чаңгыс аай шылгалдазын (ЕГЭ) дужаар доозукчулар чылдың-на декабрь айда чайгы шылгалдаларже эрттирилге болур чогаадыгны азы эдертигни бижип турар. Бир звес баш бурунгаар шылгалданың түңнели эки болур болза, күрүне шылгалдазынче кирер эргени алганы ол. Түңнел чогаадыгның азы эдертигнин дүрүмнеринде өскерлишишкиннер дугайында ТР-ниң орус дыл болгаш чогаал башкыларының ассоциациясының даргазы Надежда Сат чугаалаан.

— 2022 чылда түңнел чогаадыгга азы эдертигге улуг өскерлишишкиннер болбас. Чогаадыгны ооң мурнунда дег, 235 минутаның дургузунда бижири. Ол дээрже 3 шак 55 минута-дыр. Доозукчулар ол үениң дургузунда ажилды бижээш дужааптарга, тускай комиссия хынаар.

Өскерилген чүүл чүл дизе, чогаадыгның темалары бичии немешкен. Эрткен чылгы доозукчуларга беш аңгы тема турган болза, бо чылын алды тема бар. Чогаадыгны 3 кол темага чарган. Бирээде, мезүшар болгаш кижизидилге, ийде, өг-бүлө, ниитилел, ада-чурт, үште, бойдус, культура. Түңнелинде доозукчу алды теманың аразындан бирээзин шилип алыр.

— Бо чылгы түңнел чогаадыг азы эдертиг кажан болур ирги, Надежда Федоровна?

— Чаңчыл езугаар декабрь айның бир дугаар средазында доозукчулар чогаадыгны азы эдертигни бижири. Бо чылын декабрь 7-де болур-дур.

— Кым чогаадыг, кым эдертиг бижири канчаар тодарадыр?

— Өөредилге чылының эгезинде-ле уруглар боттары-даа, башкылар-даа ону билер боор. Кадының байдалы кызыгаарлыг азы тускай эм-нээшкин ап турар, бир болза, бажыңдан өөренип турар уруглар эдертиг бижири. Эдертиг бижири чогаадыгдан көңүс өске. 150 – 200 сөстү эдертигге бижээр турар ужурлуг.

— Бир звес доозукчу кандыг-ла-бир чылдагаан-биле декабрь 7-де чогаадыг азы эдертиг бижири шылгалдага кээп шыдаваан азы багай демдек алган болза канчаарыл, башкы?

— Бо таварылгада уруглар февраль 2-де катап база бижири болур. Эң-не сөөлгү хуусаа – май 4. Ынчалза-даа эки белеткенип алгаш, декабрь 7-де шылгалданы эртип алганы дээр.

— Өскерлишишкиннерни башкылар билер боор бе?

— Ийе, ынчанмайн канчаар. Шак ындыг шийтир үнген соонда, октябрь айда доозукчу класстарның башкылары Башкылар билии бедидер институтка тускай курсту эрткен. Өскерлишишкиннерге шупту белен.

— Башкылар билии бедидер институттуң сайтызын-

да түңнел чогаадыгга азы эдертигге келир темаларны шуптузун салып каан чорду. Оларның кайы-бирээзи кым-бир кижиге таваржы берип болур бе? Азы?

— Ийе, шын. Ында 1500-тен хөй чогаадыглар болгаш эдертиглерни салган. Доозукчу бүрүзү ында бар темаларны бижири. Оларның билбези өске темалар турбас. Ынча көвей чогаадыгларны, эдертиглерни номчууру берге болгай. Ынчангаш башкызының тайылбырларын эки дыңнап, билип алыры чугула.

— Доозукчуларның ажилдарында кандыг частырыглар эң-не хөй болур ирги, башкы?

— Уругларның эң-не нептереңгей частырыглары – чогаадыгның негелдезин херекке албайн, чедир херекселейн баары. Бир дугаар негелде мындыг:

түңнел чогаадыгның хем-чээли. Эң-не эвээш дизе, 250 – 350 сөс турар ужурлуг. Чамдык уруглар 20 сөс четпес боорга, ында коргунчуг чүве чок деп бодаар. Чок, ол дээрже эң-не кол негелде-дир. Сөзү четпес боор болза, ол ажил хыналдаже эртпес. Ийи дугаар негелде – боду бижири. Чамдык уруглар интернеттен белен чогаадыгны тып алгаш, ону доктаадып алырын кызыдар. Түңнелинде элээн каш уругларның чогаадыглары дөмейлежи бээр. Ындыг чогаадыгларны база хынавас. Үште, чижек кылдыр кириер барымдаалар. Чогаалга хамаарышкан шылгалда болган соонда, үлегер-чижекке кириер чүүлдер чогаалдар болур ужурлуг. Бодунуң амыдыралындан хууда чижектерни база киририп болур, ынчалза-даа литературлуг материалдан көвүдөвес-даа, эвээже-

вес-даа болза эки. Чогаал дээрже-ле янзы-бүрү чечен чугаалар, солун-сеткүүлге бижиттинген чүүлдер болур. Аас чогаалы база ынаар кирип турар.

— Бир звес доозукчу үстүндө адаанывыс хажыдышкыннарны кылып-кан болза, катап шылгалдаже кирип болур эргези бар бе?

— Ийе, катап дужаап болур. Түңнел чогаадыглар болгаш эдертиглер чаңгыс аай күрүне шылгалдаларынче кирериниң эрттирилгези болган соонда чамдык таварылгаларда ук шылгалданың түңнелдери-биле уруглар дээди өөредилге черлеринче дужаап кирип ап болур аргалыг.

— Доозукчуларга чүнү сүмелээр силер, башкы?

— Номчуттунар. Оон дээр арганы амдызында кым-даа чогаатпаан. Бир звес доозукчу ооң мурнунда номчуттунмайн чораан болза, аңаа чогаадыг бижири берге болбайн канчаар. Ынчангаш белеткенир үе эвээш ар-кан болганда, чогаалдың оода кыска утказы-биле таныжар апаар-дыр. Ону кымга-даа сүмелевес мен. Ынчалза-даа аргажоктан чугаалаарым ол-дур ийин. Ф.М. Достоевскийниң «Кем болгаш яла», Л.Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың», М. Шолоховтуң «Кижиниң салым-чолу» дээн ышкаш эң-не билдингир чогаалдарны албан номчуп алыр болза эки.

| УС-ШЕВЕРЛЕР |

Хендирден аргаан корзинкалар

Иелер шуулганынга болган делгелгени сонуургап көрүп чорумда, караамга янзы-бүрү хемчээлдиг аргып каан корзинкалар илдиге берди.

Ук кылыглар делгээн столдуң артында аныяк кыс менче хүлүмзүрүп алган көрүп олур. Сонуургааш, айтырып-ла эгеледим. Аныяк кыстың адын Диана Монгуш дээр болду.

Ол бир-ле дугаар интернет четкизинге хендирден

аргаан корзинкаларны сонур-гааш, ону кылырын шенеп көөр деп шийтирлеп алган. Корзинкалар аргыыр джуг деп хендирни «Валдберис» интернет садыгдан тыпкаш, чагыдып алган. Тывада бир-ле дугаар шак-ла ындыг корзинкалар кылып эгелээн кижиге Диана Монгуш. Ынчангаш ооң-биле адааннажыкы дег бүдүрүкчү амдызында Тывада чок.

Карандаш, демир-үжүк сугар пенал ышкаш стакан-нар-даа бар. Шак-ла ындыг

стаканнарда чамдык улус косметика-даа сугар. Шам-пунь, саваң дээн ышкаш чунар херекселдер сугарынга тааржыры-даа бар. Херээжен кижиниң даараныр хендирлерин-даа, каасталгаларын-даа суп ап болур, эмнер-даа суп болур дээш канчаар-даа ажыглап болур янзы-бүрү хемчээлдиг корзинкалар бар болду.

«Кызылда шак-ла мындыг хендирлер садып турар садыг чок. Бар-даа болза, корзинка аргырынга таарышпас,

арай чымчак болур чорду. Чижээлээр, долгандыры 35 сантиметр корзинканы 3 хонуктуң дургузунда хостуг үлериمني барымдаалап аргыыр мен» – деп, Диана чугаалады.

Диана чаңгыс чаптанчыг кыстың авазы. Ооң өөнүң ээзи күрүне албан черинде ажилдап турар. Кады төрээнери,

ада-иези Дианың чаа эгелеп алган ажилын аажок деткип турар.

Диана амдызында тускай садыг чок. Хөй кезинде интернет четкизинде социал бөлүктөрдөн садып алыкчылар кээп турар дээрзин ол чугаалады.

Чуруктарны интернеттен алган.

/ Арынны Айдың ОНДАР белеткээн.

| РОССИЯНЫҢ ЖУРНАЛИСТЕР ЭВИЛЕЛИНИҢ XIII СЪЕЗДИЗИНДЕН |

Эвилелдин ажылы эки түңнелдиг болганын делегаттар демдеглээн

Бо чылдың октябрь 29-та Москва-га Россияның Журналистер эвилелиниң XIII дугаар съездизи болуп эрткен. Аңаа Тывадан ийи кижилер барып чордувус — ук Эвилелдин Тывада салбырының удуртукчузу Эльвира Лифанова база мен съездиге келген 200 чыгыгы делегаттарның аразынга турдувус.

1975 чылдан бээр Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү болуп келген-даа болзумза, ындыг чыышка бир дугаар киржир аас-кежиктиг болдум. Бо таварылгада, съездиге барып киржир күзелдиг кижилер хей-даа турган болза, ТЖЭ-ниң конференциязынга мени деткип, соңгааш, ынаар чорутканынга өөрзөн мен: ол мээң амыдыралымга бир дугаар база сөөлгү катап болган боор. Шуптуңарга өөрүп четтирдим, коллегалар!

Ам Эвилелдин 13 дугаар чыыжының канчаар эрткенинин база кандыг айтырыгларны аңаа чугаалашканының дугайында, озалдап-даа болза, кысказы-биле бижип көрейин. Съездиниң хүн чурумунче 15 айтырыгны кирип, чугаалашкан. Оларның кол кезектери — Россияның Журналистер эвилелиниң даргазының отчету (ону Тывага кээп чораан Владимир Соловьёв кылган), Секретариаттың, Контроль

комиссиязының, Улуг журиниң отчеттары, Уставка өскерилгелер болгаш немелделер киригеш, бадылаары, организацияның адынга өскерилгелер кириери, РЖЭ-ге кежигүн болуп кирериниң дугайында саавыры бадылаары, кежигүнге кирериниң, кежигүн дадывырының хемчээли болгаш ону төлээриниң чурумун бадылаары, эвилел кежигүнүгө кирериниң база кежигүн дадывырын төлээриниң дугайында саавыры бадылаары, РЖЭ-ниң даргазын соңгууру, 2022 — 2027 чылдарда кылып чорудар ажилдарның кол угланышкыннары дээш оон-даа өске (моон соңгаар ажилдар удуртукчу органнарның соңгулдалары).

Россияның Журналистер эвилелиниң даргазы Владимир Соловьёв моон мурнунда болган 12-ги съездиниң соонда эрткен беш чылдарның дургузунда кандыг ажилдар кылдынганының дугайында чыылганнарга илеткээн. Чартык шак ажыр уламчылаан илеткелде кирген чүүлдерни санап бижири болдунмас төлээде, чүгле кылдынган кол-кол ажилдарны маңаа айтып каайн. РЖЭ-ни В. Соловьёв удуртуп эгелээн соонда чедип алдынган бир эки чүүл — Россияның күрүнө шаңналдарының системазынче кирген «Россия Федерациязының алдарлыг журнализи» деп хүндүлүг атты 2018 чылда тургусканы. Ол чылдың декабрь айда ындыг атты массалыг информация чепсектериниң 15 төлээлеринге тывыскан. Оон бээр 70 кижиге ол атты тывыскан, оларның аразында Тывадан Н.М. Антупьева биле А.С. Шойн бар.

«Амгы үең журналистиказының форуму» деп аттыг чыыш Сочи хоорайга үргүлчү болуп турар апарган. Ону эрттирген санында Россияның бүгү девискээрлеринден база даштыкы чурттардан 1000 журналистер кээп чыгып, санал-оналдарын, дуржулгазын солчуп турар. Тываның журналистери ол форумнарга үргүлчү барып, киржип, шаңналдыг черлерни удаа-дараа апарган.

Амгы үеде 70 000 ажыг кижилер Эвилелдин кежигүннери болуп турар. — Бо хүнде бистиң ажылывыста кол чүүлдер — сөстүң ажык-чарлыгы, ин-

формацияны хостуг нептередири дээш демисел, хостуг бижири болгаш чугаалаарын хоруп турар таварылгалар-биле (цензура) демиселди чорудары, журналистери болгаш бистиң бүгү медиаысты кандыг-даа халдаашкындан камгалаары — деп, В. Соловьёв илеткелнге айтыпкан.

Съездиге кол илеткелчи Владимир Соловьёв РЖЭ-ниң ажылын демдегеп тургаш, херек апарганда, журналистерге юридиктиг дузаны канчаар чедирип турарын, даштыкы чурттарда журналистер организациялары-биле, аныктар-биле канчаар ажилдап турарын дыңнаткан.

Журналистер аразында эрттирип турар мөөрейлерге доктаагаш, «Алдын демир-үжүк» деп мөөрейни ол онзалап демдеглээн: «Ооң деңнелин ап көөр болза, ол журналист кижиге эң-не үнелиг, эң бедик шаңнал болур. Ону 1996 чылда бир дугаар тургускандан бээр бистиң дыка хей эштеривис ол шаңналды алганнар, аңаа чоргаарланып чоруурлар». Оон аңгыда, «Чылдың эң эки журналистчи ажылы», «Бүгү Россия», «Россияның 10 эң эки солуннары» болгаш өске-даа мөөрейлерге чурттуң аңгы-аңгы булуңнарындан журналистер идепкейлиг киржип турарын илеткелчи айтыпкан. Ол ышкаш РЖЭ-ниң кежигүннериниң кадыкшы-

лын экижидеринге хамаарышкан чиигелделер барын делегаттар сонугарган дыңнаан.

Бо чылдан эгелеп Донецк, Луганск Улус Республикаларның, Запорожье, Херсон областарның журналистер организациялары РЖЭ-ге каттыжып киргенин, оларның удуртукчуларының съездиге чугааларын делегаттар улуг сонугаргал-биле дыңнап, хүлээп алганнар. Үең чедишлес болганы-биле национал республикаларның төлээлеринден чүгле Алтай Республиканың журналистериң девискээр организациязының даргазы Борис Алушкин сөс берген.

Залга чыылган хей делегаттар мурнунга чүве чугаалаан төлээлер Владимир Соловьёвтуң эрткен беш чыл дургузунда кылып чоруткан ажылын эки деп демдегеп, ону РЖЭ-ниң даргазынга катап соңгуурун саналдаанының түңнелинде ол ажык бадылаашкын-биле катап соңгуттурган.

/ Хенче-Кара МОНГУШ,
Россияның Журналистер
эвилелиниң XIII съездизиниң
делегаты, Тыва Республиканың
алдарлыг журнализи.

Авторнуң тырттырган
чуруктары.

| КУЛЬТУРА |

Кыргыз кино тергийдээн

Кызылга делегей чергелиг I Буддисчи кино фестивалы доозулган. Аңаа Кыргызстандан, Норвегиядан, Алтайдан, Бурятиядан, Башкириядан, Калмыкиядан, Татарстандан, Мордовиядан, Якутиядан база Тывадан 18 кино киришкен.

Кино фестивалының дээди Гран-при шаңналын Кыргызстандан «Дорога в Эдем» деп фильм алган.

Дараазында номинацияларның тиилекчилери: эң-не тергийн кыска фильм — «Unseen» (Невиданное) (Норвегия, Россия);

эң-не тергийн режиссер ажылы — Степан Бурнашевтиң «Наша зима» (Россия, Саха Республика); эң-не тергийн оператор ажылы — Михаил Кулунаковтуң «Изгородь» (оператор тургузукчузу Ольга Кулунакова, Россия, Алтай Республика);

Фестивальдың эң-не тергийн актерлары Бурятиядан Эрдени Жамбалов биле Тывадан Айдың Бады-Са-

гаан болган. А эң-не тергийн актриса атка Башкириядан «Асия» фильминиң кол ролюн ойнаан Нэркэс Мурзагареева төлөптүг болган. Тываның Камбы-лама

эргелелиниң журизи Тывага үндүргөн «Бардо» биле «Тыва оол мен» деп кыска киноларны эң-не тергийн деп илереткен.

«Кызыл Дус» деп тыва фильминиң хөгжүм каасталгазы эң-не тергийн болган.

Татарстандан «Вопреки», Калмыкиядан «Заметки Манджика. Я калмык», Тывадан «Легенда Танды-Уула», Мордовиядан «Сволочь?» деп кинолар тускай шаңналдарны алган.

/ Бистиң корр.

Чоокта чаа болган солун таварылганы утпас-тыр мен. Чөөн-Хемчик кожууннуң базарга-ла көк, эдерге-ле хек дижири Хөндергей бажынга Моңгуштарның дагылгазын кылып, "Мөңгө Дээр" хамнар ниитилелиниң даргазы, чеди-хамнар уктуг Антоний Ондар баштады хамнар чораан. Алызы узун дурт сынныг, кара-хүрең шырайлыг, бөдүүн, дузааргак оюн-баштак чаңныг хам-биле чеже катап узун оруктарга чорбадым дээр. Оон онзагай хамнаашкынын сөөлгү чораанывыс дагылганың киржикчилери чугаалап үнүп келген. Хам боду чугаалаан болза, мактанган азы хөөреткен чугаа дижири бис.

Чайның адак айында Чөөн-Хемчик кожууннуң Хөндергей бажынга дагылга кайгамчык чараш чурумалдыг черге болган.

— Эрткен чүс чылдарның 50 — 60 чылдарында Хөндергей бажынга малчыннар кайыын-бээр көжүп келир. Алды-Ишкин, Ийме, Чыргакының малчыннары дуу оранчоткан маңаа кээп чайлаар. Чүгө бээр чайлап турган дээрге, ол үеде одар чедишпес, мал хөй турган. Хөндергей бажынга аалдар сыңышпас апаар. Мурнувуста артты ажарга-ла, Шеми-Бажы болгай. Кайгамчык одар-белчирилг, кат-чимистиг, кара суглуг, аң-меңниг бо девискээрге мээң өгбелерим база чурттап турган — деп, Антоний Даш-оолович одардан халчып баткаш, суг ижип келген кодан хойже көрүп, магадаан.

— Шынап-ла, Чыргакы аалдары моон бээр чайлаар, мен база ол чер чурттуг мен — деп, улгады берген херээжен кижиди баткай-дыр.

Бойдус чурумалдыг ногаан арга иштинде чаш уруглар ойнап халышкан. Херээжен улус аыш-чем белеткээн. Хамның бирээзи саң салган, улуг хам Антоний Моңгуш эр улус-биле бир демниг өгбелер чадыры тургускан. Чүдүкчүлөр солун таварылгалар чугаалажып,

Дагылга соонда

чир-шоң дүжүп ажилдаан. Чаламаларны шын баглаарына мастер-класс эрттирдим.

Саңдан бүгү чүве дыка хамаржыр. Кургаг будуктарны шевергин салгаш, тыва аыш-чемни өргүп, езулалды кылган соонда, саңның хыпкан хүлү тыва өг ханазының караа дег чуруттунуп көзүлген. Ону эскерер-ле кижилер эскерер. Мындыг саң ховар деп саң салган кижиди өөрүп чугаалаан.

Хөй кижиниң адаа аар дижири. Антоний Моңгуш дагылга соонда айтырылгарга харыялап, улуска тайылбыр кылып турда, хүн ашкан. Оймак черге кижилер үнүп келгеш, дагылга эки болганына өөрүп, машинаже аар-саар туткан чүүлүн кири салып турган. Ол өйде эгиш-тыныш-биле бир аныяк кижиди дагылга кылган черден өө тынып маңнап келгеш:

— Ии, мында, мында! Ык, хамык аңнар дагылга кылган черде, зоопаркта дег, шупту четкилеп келген, кодан, диңден бээр халчып тур! Херээжен кижиди кайгай бергеш:

— Кандыг аңнар дээрчи ол, кодан, диң база бе?

— Ийе, сыын, элик, хүлбүс, кодан, диң шупту. Улуг аңнар эндере, сугда шуут ма-

жылаар чүве.

Антоний Ондар хүлүмзүрүп:

— Дагылга соонда чүгө ынаар маңнай бердиң?

— Мен кара суг ижип алыр дээш, бо чук савага суг кудуп алыр бодадым. Оон корткаш, маңнап үнүп келдим деп, өө тынышаан хевээр.

— Ийе, демин чугаалаан болгай мен. Ада-өгбелер чуртунда кара суг бажы, хам ыяш, тел ыяшты дагып улус аңгы-аңгы кээп турган. Моон соңгаар бо черни чаңгыс аймак бир демниг дагыр ужурлуг. Ол аңнар звес, бо черни ээлери-дир. Дагылга ол хире сүрлүг, күштүг болган-дыр! Тайга-таңды ээлери мында четкилеп келген ышкыжыл. Че, дүрген чоруулуңар! — дээш, хам чугаазын дооскаш, машинаже олурупкан.

Дагылга соонда оран-делегей ээлери четкилеп келген дээрге, кым аңаа бүзүрээр боор, а херек кырында чүдүкчү ону караа-биле көргөн, бүзүрээр. Ол ховар таварылга.

КАМГАЛАЛ — ЫДЫКТЫГ САГЫЗЫН

— Улуг кижиди бооруңарга, мактанып звес, чоокта чаа

болган база бир солун дээр чүве бе, харын, өөрүнчүг чүүл чугаалап берейн, угбай. Билбейн олурумда, көңгүс танывазым эр кижиди өөрүшкүлүү аажок мээң бажыңымга келген. Кайгап калдым.

Бир катап меңээ херээжен кижиди келгеш, реанимацияда берге байдалда киживис чыдар. Саңдан салып, амы-тынын оочулап, дузалап көрүңер дээрге, ам канчаар, черге саң салып, билир аргаларым ажыглап, кылыр чүвем кылып берген мен. Ону кым сактып, бодап оорар боор, уттупкан мен.

Амдыы эр кижиди-биле чугаалажы бээримге, берге байдалга чыткан ынчангы херээжен кижиниң ашаа болган. Боду өске омак-сөөк кижиди чораан, кадайы тыва. Новосибирск хоорайда чурттап, ажилдап чоруур. Оон чугаалай берзе-ле, эмчиге чыткан кадайы шуут сегээн. "Мээң шимчедип чадап каан бизнес ажилым база сайзырай берген. Чорудуп берген камгалалыңар биске дузалаан, сеткилимден өөрүп, өг-бүлөм мурнундан силерни адап-сурап, өөрүшкүм чедирип чор мен" — деп-тир. Үш танывазым кижиди-биле ынчаар таныжып алдым.

Төрелим оол Украина чоруур мурнунда меңээ камгалал кылдырып алган. Эрткен неделяда боду долгап келген: "Ам дөрт дугаар танк мунарым ол. Улуг частышкын болган, демир-дес безин мынчаар үрей шаптырып, углуп турда, мен үш катап частышкындан дириг үндүм. Камгалалым адыжымга тудупкаш, чүдүп-ле чор мен, бүзүредим" — дээрге, меңээ дыка өөрүнчүг болган — деп, Антоний Даш-оолович чоргаарланып чугаалаан.

Камгалал. Ол ыдыктыг сагызын болур.

ТӨЛЕПТИГ КИЖИЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

Журналист чуртталгамда янзы-бүрү мергежилдиң кижилеринге дужуп, хөйүнү көрүп чор мен.

Кандыг солун кижилерге душпадым дээр!

"Мөңгө Дээр" хамнар ниитилелиниң даргазы Антоний Даш-оолович Ондар хөй-ле аныяк хамнарны өөредип, ниитилелге ижиктирген. Кижиди бүрүзү хам чүдүлгени хандыр билеп алыры берге дээрзин ажал үезинде эскерген.

Демниг болурга ажал бүдүңгүр, шынарлыг, дээштиг деп сестү аныяк хамнарга сургап, өөредип-даа турган. Хостуг үемде, бирде, дузалакчызы-даа апаар мен. Мээң бир сонургалым дагылгалар эрттирери, ол ажилга күзелдиим-биле киржип келдим.

Сөөлгү чылдарда Антоний Ондарга Москвадан эртемденнер, хамааты кижилер аңаа эмнедип кээп турарын каш-даа көрдүм. Хамнар фестивалында "Эмнээшкин. Домнаашын деп чүл?" деп темага мастер-классты база эрттирген. Аңаа аныяк хамнар хөй келген. Билер чүүлүн чажырбас, кылган ажалы шынарлыг, дузааргак боорга, ындыг ийикпе, улус үзүлбес. Будуктуг ыяшка куш чыгыр, буянын өгө чон чыгыр деп чүве ол ыйнаан.

Антоний Ондар аныяк чылдарында иштиги херектер шугумунга, ол ышкаш Чечен дайынына киржип, частышкынга таваржып, медресин чидирип, өлүмчидимни хөйүнү көрүп, дириг арткан кижилерниң бирээзи. Ол дайын-даа, тайбың-даа, хамнаашкын-даа үезинде амыдыралдың берге шылгалдазын эрткен, көргөн, бодунуң күжүңгө бүзүрээр, будунуң кырынга быжыг туруп шыдаар, ындыг күштү чедип алган.

Чурттаар оран-савазын бодунуң холу-биле туткан, ыяш-даа тараан, ындыг кижини төлептиг эр кижидээр.

Антоний Ондарны Москва, Красноярск болгаш соңгу чүкче узун орук манап турар. Чаагай орукту, чедишкыннерни, солун ужураалдарны, кадыкшылды күзедим.

/ Лидия ИРГИТ.

Кээргенчиг кылдыр көрбөңер...

Дөгээ даанче неделяда ийи катап үргүлчү маңнап үнүп турар мен. Он бир айның чылыг хүннеринде шошкуп, маңнап үнүп чорааш, ийи колдуктааш даянгыштыг база коляскалыг, кадыы кошкак, аныяк кижилерге ужуражы бердим. Олар тап-билээ Дөгээ даанче үне бергеш, ында тургускан бедик бурганывыска тейлээн турлар. Баштай караамга бүзүрөөзү мен азы дүжүм чоор бе деп-даа бодап. Колдуктааш, даянгыштар, коляскаларын көргөш, ам-на шуут бүзүредим.

Тейлеп турар улус-ла хөй. Оларның аразында бөлүү-биле келген сургуулдар база бар. Улус тейлеп турар инвалид кижилерни көргөш, кээргеп-даа турарлар, а олары херекке-даа албас. "Бисче

ынчаар кээргенчиг кылдыр көрбөңер, бис шыдаар улус бис" — деп, бир аныяк херээжен кижиниң оожум чугааланганын дыңнадым. Кажан чүдүлгө төнө бээрге, оларның чанынга чеде бергеш, хөөрежип чугаалаштым. Ол кадыы багай аныяктар чеже-даа берге үлгөге таваржып чоруур болза, аажок эрес, каткы-хөглүг, чугаакыр улус болду. Термоста изиг шайын шаажаңнарга кудуп алган далаш чок аартап, аштанып-чемненип олурлар. Оларның кыдыына кыстынып алгаш, ап чораан хүнезиним чип, журналист хүлээлгемни күүседип, каш сонургаан айтырылгарымны чай кадында салып олурдум.

Олар Дөгээ даанче 2 чыл ажыг үнүп турар болдулар. "Ындыг бодал качап тыптып

келген ирги?" — деп айтырымга: "Тыва радиодан эртенгиниң 7 шак 10-да Игорь Дамдактын шимчээшкин дугайында дамчыдылганын дыңнааш" — деп харыяладылар. Ол дамчыдылгада бертик-межел, тура-соруу күштүг кижилерниң Дөгээ даанче үнүп турарын, оларның хей-ады көдүрлү берген, кадыы биезгизи чок экижээн, омак-хөглүг апарганын чугаалап турар.

"Ынчангаш бис база чоонган бис дээш, эштеривис-биле сүмөлешкеш, "штурмнап" эгелээн бис. Эгезинде аргадуржулга чогувустан дыка берге болган. Эң-не берге-зи — кудургай куду бадары чүве чораан. Коляскадан аңдарлып, арны-бажывыс хан-шылба кылдыр ужуп-даа турдуvus. Ии, бурган өршээ!

Канчап-даа турган бис. Өске улустан дора бе, бис шыдаар бис дээш, черле дүжүп бербээн бис. Чоорту эвин тыва бергеш, өөрүшкү-маңнайлыг апарган бис. Ишти-хөңүвүс ажыдар эш-өөрүвүс-даа көвүдээн, кадык-шинээвис оранчок экижээн, муңгарап-муңчулар хире звес чоруп тур бис. Ам чүгө кыш эртерин манаар. Мурнувуста планнарывыс ам-даа хөй. Ону ам ажыдып чугаалавас бис. Амдызында чажыт. Келир чылын ужуражы бээр бис" — дээш, кудургайны куду оожум бадыптылар.

Ынчангаш кижиди бодун боду чагыртынып чоруур болза, черле эки болур чүве-дир, кижиде ам-даа ажыттынмаан чажыттар хөй чүве ышкыжыл.

/ Александр ООРЖАК, күш-ажылдың хоочуну, Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү.

Ынак солунумну чагыдып алдым

"Шын" солунуң ажилдакчыларына өөрүп четтиргенимни илередип тур мен. Номчуттунарына ынак 66 харлыг хоочун-дур мен. "Шын" солуну улуг сонургал-биле номчуп тур мен. Солунумнуң номчуп каапкан үндүргүлери аалда мал-маган тудуп чоруур думаларымга чыгаш, чедирип бээр-дир мен.

"Шын" солунуң келир чылыг чагыдылганын ам база күзелдиим-биле кылдырып алдым. Ойнаашкынныг чагыдылга чоруп турар боорга, аңаа киржир күзел тыптып келген. Ынчангаш чагыдылгамның квантациязының хоолгазын солунуң редакциязынче чоруттум. "Шын" солунуң номчукчулары ойнаашкынныг чагыдылгага идепкейлиг киржиринерни кыйгырып тур мен.

/ Галина Д-Б.

НОВОГОДНИЕ ПОДАРКИ

ГОТОВЫЕ И ПО
ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫМ ЗАЯВКАМ
БОЛЬШОЙ АССОРТИМЕНТ

БАЗА РПС СКЛАД 1
СЕКЦИЯ 1
89833650808

ИП Санникова И.Г.
ОГРН 304170135500173

ГУП «Транспортный сервис и проект»
проводит АКЦИЮ
«Сэкономь на оплате пени»

В период с 01 ноября 2022 года по 30 ноября 2022 года ГУП «ТСП» проводит акцию «Сэкономь на оплате пени»

Пени за неуплату ЖКХ — это санкции, предусмотренные за несвоевременное исполнение обязательств потребителя коммунальных услуг. Они начисляются с 31 дня просрочки и составляют 1/300 ставки рефинансирования от суммы долга за каждый день.

ГУП «ТСП» предоставляет возможность потребителям-физическим лицам расплатиться с долгами за жилищно-коммунальные услуги без учета штрафных санкций в виде начисленной пени (за исключением пени, начисленной по решению суда).

В период с 01 по 30 ноября 2022 года при полном погашении задолженности (за коммунальную услугу) сумма начисленной пени аннулируется на основании заявления потребителя по утвержденной форме.

Более подробную информацию об условиях акции можно получить в ГУП «ТСП» по адресу: г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100 или по телефонам: 8 (39422) 2-37-11, 3-00-33.

С 23 ПО 30 ДЕКАБРЯ 2022 ГОДА
НАЧАЛО ПРОГРАММЫ В 18.00

НОВОГОДНИЕ
КОРПОРАТИВЫ

РЕСТОРАН
«АПДЫН-ШИРЭЭ»

В ПРОГРАММЕ:

ШОУ-БАЛЕТ,
ВЫСТУПЛЕНИЯ ЗВЕЗД ТУВИНСКОЙ ЭСТРАДЫ.
ВОСХИТИТЕЛЬНЫЕ ПОЗДРАВЛЕНИЯ ВЕДУЩИХ.
ПОЗДРАВЛЕНИЯ ГЛАВНОГО ДЕДА-МОРОЗА РОССИИ
(ТРАНСЛЯЦИЯ НА ЭКРАНЕ)
А ТАКЖЕ ОТМЕННЫЕ БЛЮДА, ВКУСНЫЕ ЗАКУСКИ!

НОВОГОДНИЙ «FLASHMOV». «ТАНЦЫ НАРОДОВ МИРА».
ТАНЦЕВАЛЬНЫЕ КОНКУРСЫ С УЧАСТИЕМ ГОСТЕЙ ПРАЗДНИКА.
КОНКУРС — ЛУЧШЕЕ НОВОГОДНЕЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ СРЕДИ ГОСТЕЙ.
ТАНЦЕВАЛЬНЫЙ КОНКУРС БАТЛ - «BATTLE DANCE».
КОНКУРС НА САМУЮ СТИЛЬНУЮ ОБУВЬ, ПРИЧЕСКУ И МАКИЯЖ.
ДЕФИЛЕ МАСКАРАДНЫХ КОСТЮМОВ И ВЕЧЕРНИХ НАРЯДОВ.
НОВОГОДНИЕ ПРИЗЫ И ПОДАРКИ!

DRESS CODE: ВЕЧЕРНИЙ И МАСКАРАДНЫЙ.

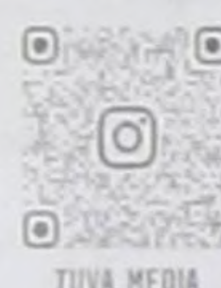
ЯРКО! КРАСОЧНО! НЕ ЗАБЫВАЕМО!

ЗАКАЗ СТОЛОВ ПО ТЕЛЕФОНАМ: 8-923-263-19-67,
9-923-558-80-96, 8-923-263-64-22.

АДРЕС: УЛИЦА БЕЗЫМЯННАЯ, 62 «А».
(РАЙОН ПАСПОРТНОГО СТОЛА И МОЛОДЕЖНОГО СКВЕРА).

МедиаХолдинг
ТываМедиаГрупп

TUVA.MEDIA

ТУВИНСКАЯ
ПРАВДА

TMG

МУЗЫКАЛЬНОЕ
ПОЗДРАВЛЕНИЕ

(хөгжүмнүг байыр)
на телеканале «Тува 24»
*от 2499 рублей
(до 70 слов, 3-4 фотографии)

РЕКЛАМА В ГАЗЕТАХ

«Тувинская правда»
«Шын»
«Сылдысчыгаш»
«Тыванын аныяктары»

РЕКЛАМА НА РАДИО

«ЗВЕЗДА-КЫЗЫЛ» 104.4. FM
*от 99 рублей

ИЗГОТОВЛЕНИЕ
СУВЕНИРНОЙ
ПРОДУКЦИИ

Кружки, тарелки, магниты,
футболки, бейсболки с нанесением

РАЗМЕЩЕНИЕ ПЛАТНЫХ
УСЛУГ НА САЙТЕ ИА
«ТУВАМЕДИАГРУПП»

ул. Красноармейская, 100
каб.309

8-923-267-07-49 2-18-10

ВНИМАНИЕ!
РОЗЫГРЫШ!

МедиаХолдинг
«ТываМедиаГрупп»

СУПЕР
ПРИЗ

ПОДПИШИСЬ НА ГАЗЕТЫ
«ШЫН» ИЛИ «ТУВИНСКАЯ ПРАВДА»
НА ПЕРВОЕ ПОЛУГОДИЕ 2023 ГОДА
с 15 сентября по 20 декабря 2022 года
И ПРИМИ УЧАСТИЕ В РОЗЫГРЫШЕ!

Оформи подписку онлайн на сайте podpiska.pochta.ru
или в любом почтовом отделении филиала ФГУП «Почта России»

Пришли копию квитанции и узнай
подробности розыгрыша, количество и порядок
получения приза в ИД «ТываМедиаГрупп»
по адресу: г. Кызыл, ул. Красноармейская, 100, каб. 309
тел.: 8(394-22)2-18-10, сот.: 8-923-267-0749
эл.адрес: tuvamedia@bk.ru
ИНН 1701062430

Призы:

1. Микроволновая печь DEXP
2. Мультиварка Goodhelper
3. Блендер стационарный DEXP
4. Погружной блендер Eson
5. Электрочайник Aceline
6. Термопот чайник Atlanta
7. Сертификаты на муз. поздрав-ие
8. ГЛАВНЫЙ ПРИЗ - ТЕЛЕВИЗОР LED DEXP

12+

Мал эмчилери Хүүректигге четкен

Сүт-Хөл кожуунун ветеринария эргелелиниң ажилдакчылары Хүүректиг деп черде малчыннарга аалдап четкен.

Мал эмчилери шээр болгаш бода малга калчаа аарынгга удур тарылганы чоруткан. Ветеринарлыг профилактиканы шын болгаш үезинде чорударга, малга аарыг тывылдырбас, ол ышкаш аарый бээр, эмнээр чарыгдалдарыг камналгалыг болур.

Эрзинниң эки турачылары

Республикага Волонтерлар хүнүгге тураскааткан янзы-бүрү хемчеглерни организаастаан. Эрзин кожуунун Мөрен болгаш Бай-Даг сумуларының эки турачылары идеп-кейин көргүскеннер. Олар хоочуннарга болгаш мобилизация-же келдирткен чагыс чер чурттугларының өг-бүлелеринге кыжын одаар ыяжын чарып, белеткеп берген.

Бедик көдүрлүүшкүнүг тудуг

Бий-Хем кожуунун Сесерлиг сумузунда «Сорунза» губернатор төлөвилели-биле кылып турар Культура бажынының тудуу адакталган. Тудугжуларга культура, өөредилге, эмнелге болгаш чагырга ажилдакчылары график езугаар дузалажып турар. Шак-ла мындыг бедик көдүрлүүшкүнүг ажилдаар болза, тудуг декабрь 20-де доостур.

Аъттарга чайынналыр ленталар

Бий-Хем кожуун чагыргазының ажилдакчылары федералдыг Р-257 трассаның чоогунда одарлап чоруур мал-маганның эзлерин илередип тывары-биле, үнүүшкүнү кылган. Сесерлиг, Уюк, Суш сумуларга база Ленинка арбанга четкеннер.

Мал-маган эзлеринге тайылбыр ажилдарын чоруткаш, 18 дыңнадышкын болгаш удуртулгаларны база аъттарынга 35 метр чырык чайынналыр ленталарны үлөп берген. Ол ышкаш автоинспекция ажилдакчыларыгга автомашиналар эзлери-биле моон соңгаар кады ажилдаарыгга орук шимчээшкениниң айыыл чок чоруунуң дугайында удуртулгаларны «Шивилиг» постузунга арттырган.

206 өг-бүлөгө хөмүр-даш

«Социал хөмүр» губернатор төлөвилели-биле Бариын-Хемчик кожуунун хөй ажы-төлдүг 206 өг-бүлөзүн хөмүр-даш-биле хандырган. Социал хөмүрнү октябрь 23-тен тура дажып эгелзэн.

Ноябрь 19-ка чедир 9 сумуга хөмүр-даш чедирер ажилды организаастаан: Аяңгыга – 12 өг-бүлөгө, Бижиктиг-Хаяга – 13, Эрги-Барлыкка – 24, Аксы-Барлыкка – 18, Хөндөлеңге – 5, Барлыкка – 22, Шекпээр сумузунга – 21, Кызыл-Мажалыкка – 78, Ак сумузунга – 13 өг-бүлөгө.

Россияның Маадырының адын мөңгөжиткен

Улуг-Хем кожуунун Арыг-Үзүү ортумак школазы 75 чыл оюн демдеглээн. Байырлыг хемчеглер үезинде школаның ханазына мемориалдыг самбыра азар езулал болган.

«Бистиң школымыс Россия Федерациязының Маадыры Мерген Очур-оолович Донгак өөренип турган» деп мемориалдыг самбырада сиилбээн.

/ А. АРАКЧАА Белеткээн.

| ЧАРЛАЛ. РЕКЛАМА |

"ЭНЕРГОСТРОЙ"
КХН тускайжыттыг хуу тудугжу
МАГИСТРАЛЬНАЯ МИКРОРАЙОН

+7 923-559-5000

Телефон: 923-559-5000
Электронная почта: energostroy@mail.ru
Сайт: energostroy.ru

Музыкальная передача
"От всей души"
ВТОРНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

ПОЗДРАВЛЕНИЯ ПРИНИМАЮТСЯ
НА РУССКОМ И
ТУВИНСКОМ ЯЗЫКАХ

ПО АДРЕСУ:
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 109
tuyamediagroup@mail.ru
8394-222-18-18, 8-833-267-0745

3500 руб. - 1 песня
- 6 фото
- до 70 слов

*Стоимость дополнительного слова: 50 руб., фото: 150 руб., песня: 700 руб.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"Тыва медиатрупп" ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш
үндүрүкчүнүң адреси:
667000, Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 29, 32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.

Чарлал килдизи — 2-18-10

Солун чыскаакчылары:

С. Н. Монгуш, А. К. Ооржак —
2-17-94

Корректор: Ч. Н. Мачык,
А. А. Лагбы — 2-17-94

Харылзаа, информация
технологиялары болгаш массалыг
коммуникациялар адырыгга
хайгаарал талазы-биле федералдыг
албанның Тыва Республика талазы-
биле эргелели «Шын» солуну
18.10.2022 чылда бүртүкээн.

Херчилелдин дугаары —

ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» АН-ге
парлаан.

(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының бодалдары
редакцияның туружу-биле дүүшпейн
барып болур. Айыттыг саннары
болгаш өске-даа фактылары,
дыңнадыглары дээш авторлар боттары
харыылаар.

Чагыдылга индекиси:

хуу кижилерге — П6855,

организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлаткаже дужаганы:
график езугаар — 21.00, херек кы-
рында — 18.00.

Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солуннуң сайтызы:

shyn.ru

Электроннуг почтазы:

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы

6966 кезек

2022 чылда «ШЫН» СОЛУНУҢ
ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР — 1005,20
рубль.
Тел.: 2-01-35